

Ivić, Milka

O (minimalnim) rečničnim konstrukcijama s glagolskom kopulom

In: *Otázky slovanské syntaxe. II, Sborník symposia "Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj"*, Brno 20.-22.10.1966. Bauer, Jaroslav (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1968, pp. 211-215

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120070>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

O (MINIMALNIM) REČENIČNIM KONSTRUKCIJAMA S GLAGOLSKOM KOPULOM

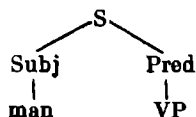
U ovom se radu nastavljaју započeta razmatranja površinske¹ strukture slovenske proste rečenice (s prvenstvenim osvrtom na srpskohrvatsku jezičku situaciju).² Opet je analiza ograničena na strukturu s finitnim glagolom, a centar pažnje ostaje na srpskohrvatskom jezičkom materijalu.

Pravilom $S \rightarrow (NP+) VP$ ³ mogu sa najkraće rezimirati strukturalna svojstva (minimalne) rečenične konstrukcije s (glagolskim) predikatom. Pravilo, u stvari, ukazuje na to da minimalni konstituent VP uključuje dva u principu podjednako moguća predikatska tipa — P_1 i P_2 . P_1 je ona predikatska jedinica koja se može kombinovati s kakvom eksplicitnom formom subjekta, P_2 ona koja ne može. Pod terminom *subjekat* ovde se podrazumeva isključivo nemarkirani, tj. nominativni oblik nominalne reči. Sve ostale forme koje se eventualno asociraju sa pozicijom subjekta, ali koje se na površinskoj strukturi pojavljuju u rezultatu posebne transformacije (dvočlane) duboke strukture, računaju se ovde kao markirane forme koje, mada prisutne uz predikat, nisu

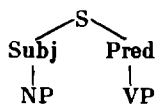
¹ Pojmovi i termini kao *površinska struktura* / *duboka struktura* odgovaraju ovde danas već klasičnim tekovinama generativnog pristupa jeziku.

² V. ranije radove: *On the structure of the Slavic simple sentence*, IJSLP 9, 1965, 20—24 i *O nekim problemima strukture slovenske proste rečenice*, Slavia 34, 1965, 3, 438—442. Sažet rezime osnovnih ideja naći će se u *Отношения „односоставное предложение“ — „двосоставное предложение“*, Научные доклады высшей школы, „Филологические науки“, 1965, 4, 181-184.

³ Ukoliko se, međutim, radi o prikazivanju osnovnih strukturalnih mogućnosti na nivou duboke strukture, onda bi, mislim, prikladnije bilo uvesti simbole Subj i Pred: $S \rightarrow (Subj +) Pred$. Prednost deskripcije pomoću ovih simbola ležala bi u tome što bi se onda, na primer, mogao uvesti i poseban simbol *man* u konstituisanju dvočlanog modela za označavanje agensa koji se, na nivou površinske strukture, ne oformljuje u vidu posebne nominalne lekseme (primeri tipa srpskohrvatskog *naređuje se, kaže se* i sl.). Model, dakle —

predstavljao bi samo jednu markiranu varijantu dvočlane duboke strukture, čija bi nemarkirana varijanta bila oličena u „drvetu“ —

u stanju da mu obezbede karakter jedinice P_1 . Tako se, na primer konstrukcija *došlo je malo žena*, koja je nastala u rezultatu transformisanja dvočlane duboke strukture sa kvantifikacijom (Quant) u ulozi rečeničnog adverbijala,⁴ svrstava, na osnovu izabranog (morfološkog) kriterija, među primere u kojima predikat funkcioniše kao sintaksička jedinica P_2 . Ovog puta analiza ide dalje, podvrgavajući predikatski kompleks (VP) novom kriteriju procenjivanja. Taj se kriterij svodi na uočavanje konzekvenca koje ima nepotpuna semantička oformljenost glagolske lekseme na nivou sintaksičke konstrukcije. Ukoliko, naime, leksičko značenje glagola nije potpuno, glagolska morfema se obavezno kombinuje sa nekom drugom leksičkom jedinicom (koju ćemo u daljem izlaganju obeležavati simbolom Lex) kao integralnim delom predikata.

Jedinica Lex može biti dvojako upotrebljena: (a) budući da je glagolska leksema semantički amorfnost te informiše samo o „gramatičkim značenjima“ vremena, lica, broja i (eventualno) roda, Lex funkcioniše kao „leksičko jezgro“⁵ predikata u pravom smislu (up. na primer ulogu oblika *dosadan* u rečenici *on je dosadan*); (b) Lex služi upotpunjavanju leksičkog značenja glagola, koje je doduše nedovoljno bez dopune, ali ipak prisutno (up. značenje ingresivnosti datog „nepotpunog“ glagola u rečenici: *on postaje dosadan*). Termin *kopulativni glagol* (u daljem izlaganju Cop) rezervisaćemo ovde isključivo za slučajeve tipa (a), s tim da sve ostale glagolske forme koje se ne podvode pod Cop (dakle i one kombinovane sa Lex, kao i one bez takve kombinacije) označimo istim simbolom V.

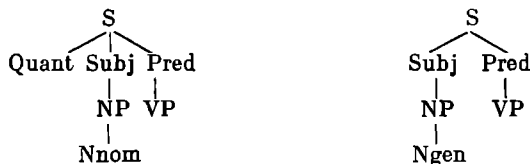
Razlikovanje tipova predikata po kriteriju odsustva/prisustva Lex može se, u stvari, najkraće rezimirati sledećim pravilom:

$$VP \rightarrow \begin{cases} V (+ Lex) \\ Cop + Lex \end{cases}$$

Po obaveznosti kombinovanja sa Lex, dakle, Cop se prema V ponaša kao markirana prema nemarkiranoj sintaksičkoj jedinici.

S obzirom na svoju semantičku amorfnost Cop može imati (mada ne mora, što zavisi od konkretnog slovenskog jezika) i jednu morfološku mogućnost više (u prezentu) od V: osim materijalizovane morfološke strukture i nematerijalizovani znak (znak $\emptyset$) može funkcionisati kao Cop (up. rusko *мать больна*). Treba, međutim, napomenuti da se inače po pravilu postojeće paradigmatske forme glagola daleko potpunije realizuju ako je u pitanju V (u standardnom srpskohrvatskom na primer, ako se izuzmu pojedinačni petrificirani izrazi, Cop praktično uopšte ne dobija oblike aorista i pluskvamperfekta).

Jedinica Lex može u principu pripadati ili predikatu tipa P_1 ili predikatu tipa P_2 . U zavisnosti od toga koja je od tih dveju mogućnosti u pitanju, pojavljuju se i različita ograničenja distribucije pojedinih vrsta reči za poziciju

⁵ Termin je upotrebljen ovde prema češkoj terminološkoj tradiciji: *obsahové (lexikální) jádro*.

Lex. Ta ograničenja nisu identična za sve slovenske jezike. Ovde će biti (ukratko) ispitana samo srpskohrvatska situacija u tom pogledu, s tim da se slična načelna analiza može drugom prilikom primeniti i na ostali slovenski jezički materijal (uz specifična rešenja koja nameću postojeće divergentne pojedinosti).

Prelaskom na konkretne srpskohrvatske prilike simbol Cop zamenićemo ovde jednostavnijom oznakom *je* kojom će se ujedno aludirati na činjenicu da u ovom jeziku određena morfološka struktura (a ne znak Ø) funkcionise kao standardni oblik Cop.

Rečeničnu strukturu u kojoj Lex istupa kao integralni deo predikata P_1 možemo najjednostavnije predstaviti vezom *A je B*, s tim što A reprezentuje ovde subjekatsku, B je⁶ predikatsku jedinicu⁷ (up. *Petar je učitelj* ili *on je dobar* ili *on je dobro* ili *brat je ovde* ili *deda je pred penzijom*). Rečeničnu strukturu u kojoj Lex, naprotiv, istupa kao integralni deo predikata P_2 (tj. predikata inkompatibilnog s eksplicitnom formom nemarkiranog subjekta) predstavimo u vidu veze *X je* (up. *petak je* ili *toplo je*). Pravilo, dakle: Lex $\rightarrow$ $\begin{Bmatrix} B \\ X \end{Bmatrix}$

uslovljeno je relevantnom distinkcijom predikatskih tipova P_1 / P_2 .

Poziciju Lex mogu u principu osvojiti imenice (N), zamenice (Pr), pridevi (Adj), prilozi (Adv) i određeni glagolski oblici (u obzir dolaze samo trpni pridev i infinitiv; o tome će, međutim, biti posebno govora). Distribucija ovih jedinica je vrlo nejednaka, u zavisnosti od različitih okolnosti. Inventar priloških oblika je, pre svega, drastično sužen time što su prilozi za vreme dosledno isključeni iz pozicije Lex (oni se pojavljuju samo kao obični, tj. ispustivi, predikatski dodaci — up. *sad je ispit* $\rightarrow$ *ispit je sa sad đaci polažu* $\rightarrow$ *đaci polažu*; ovakva situacija je uslovljena činjenicom da se informacija o vremenu sadrži već u Cop u svojstvu „gramatičkog značenja“). Inventar mogućnosti je, zatim, bitno različit u zavisnosti od toga da li je Lex $\rightarrow$ B (veće mogućnosti) ili je Lex $\rightarrow$ X (manje mogućnosti). Pr i Adj nikad ne funkcionišu kao X, a od N nikad one koje znače žive stvorove ili konkretne stvari.⁸ Pri tom dok N u B poziciji može biti ne samo u nominativnom obliku (up. *Petar je student*) već i u zavisnim padežnim formama, s tim što te zavisne forme supstitucionni test svrstava u istu formalnu klasu s determinativima (up. *oni su pred razvodom*, *on je pod velikim utiskom*, *ona je srednjih godina* i sl.), dotle je za poziciju X rezervisan po pravilu samo nominativni oblik imenice.⁹ Mesni prilozi, sasvim frekventni u poziciji B, nikad ne zauzimaju poziciju X (ovi prilozi mogu samo da prošire strukturu X je u svojstvu ispustivih predikatskih dodataka; up. *tamo je ispit* $\rightarrow$ *ispit je sa tamo je Srbija* $\leftrightarrow$ **Srbija je budućil*) da

⁶ Izolirajući određenu konstrukciju iz konteksta menjamo ovde *je* B u B je shodno zakonu razmeštaja enklitika u standardnom jeziku (po kojem se enklitika obavezno uklanja iz inicijalnog položaja).

⁷ Jedinica A nema, samim tim što je subjekat, i bezuslovno prioritet po redosledu u vremenu — moguća je i inverzija (pod određenim okolnostima koje, međutim, ovog puta neće biti uzete u razmatranje).

⁸ Ukoliko se u kontekstu nađu konstrukcije kao *on je*, one ne predstavljaju „impersonalnu“ strukturu X je već uvek samo (kontekstualnu) varijantu „personalne“ strukture s eksplicitnim subjektom (*on je* $\rightarrow$ *to je on*, $\rightarrow$ *on je došao* i sl.).

⁹ Izuzetak predstavlja egzistencijalna rečenica s genitivom (tip *nije ga bilo*) koja se, po svojim svojstvima „impersonalnosti“, uključuje takođe u kategoriju X je. Treba istaći da srpskohrvatski ne zna za egzistencijalnu konstrukciju s nominativom tipa češkog *strašidla nejsou*. Mogućnost upotrebe egzistencijalne konstrukcije s nominativom i glagolom biti zadržana je samo u okvirima kazivanja prošlosti — up. *bio jedan car...*

u ovom drugom primeru, za razliku od prvog, oblik *tamo* funkcioniše kao sintaksička jedinica B). U strukturi *A je B*, opet, kvalitativni adverbi mogu da se pojave kao B isključivo pod uslovom da poziciju A zauzima imenica (ili zamenica) koja znači nešto živo (*on je dobro* i sl.)¹⁰ dok kvantitativni prilozi uopšte ne učestvuju kao jedinica B s obzirom na to da se ne kombinuju s nominativom već sa genitivom imenice (up. *njih je mnogo* i sl.) tako da obrazuju automatski predikatsku jedinicu P₂ (pošto je morfološki uslov za P₁ da subjekat bude u nominativu).

Poziciju X osvajaju N i Adv koji znače određene situacije u prirodi, atmosferi, životnoj sredini, ljudskom raspoloženju itd. (up. *proleće je, vrućina je, hladno je, petak je, zora je, ispit je, utakmica je, upis je, milina je* [*slušati*], *neučtivo je* [*pokazivati prstom*] itd.).¹¹ Sve ove veze mogu uz sebe dobiti ispuštivi (predikatski) determinator (D); neke od njih, međutim, obavezno zahtevaju prisustvo (neispustivog) determinatora¹² koji će im upotpuniti semantičku sadržinu (D₀ = neispustivi determinator). Funkciju D ima na primer oblik *dan* u konstrukciji *dan je petak* (up. *dan je petak* → *petak je*) a funkciju D₀ oblik *slušati* u konstrukciji *milina je slušati* (*milina je slušati* → *milina je). Po kriteriju odsustva/prisustva jedinice D₀ sve veze tipa *X je* možemo podeliti na dve vrstve: (a) na slobodne konstrukcije *X je* i na (b) vezane konstrukcije *X je*.

Funkciju D₀ mogu dobiti različite gramatičke jedinice, recimo dativni oblik u rečenici *milo mi je* (*milo mi je* → *milo je)¹³ ili infinitiv u rečenici *humano je pomoći* → *humano je). Čak i cela zavisna rečenica može zauzeti poziciju neophodne dopune, npr. *potrebno je da dođeš* → *potrebno je (u skladu sa činjenicom da se u mnogo prilika klauza sa *da* pojavljuje kao konkurentna sintaksička konstrukcija u odnosu na infinitiv). Ako bismo uzimali u obzir situaciju na nivou duboke strukture, došli bismo svakako do zaključka da navedeni primeri sa D₀ imaju neidentičnu transformacionu istoriju.¹⁴ Međutim, iz perspek-

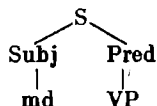
¹⁰ Krug priloških leksema je pri tom striktno ograničen na one koje znače pozitivno/negativno stanje zdravlja i/ili raspoloženja.

¹¹ Vezom *X je* obrazuje se predikat koji bi u principu mogao biti izražen i jedinstvenom glagolskom leksemom (up. na primer postojanje ruskog *morozit* prema srpskohrvatskom *mraz je*). Postojanje sintaksičkog modela *X je* predstavlja u izvesnom smislu nadoknadu za nepotpunost inventara glagolskih leksema (up. činjenicu da se u isti semantički sistem uključuju kao parovi ingresivni glagoli i odgovarajuće konstrukcije *X je*: *razdanjuje se — dan je, smrkava se — mrak je* i sl.).

¹² Pojam neispustivosti objašnjen je potpunije u radu *Non-omissible determiners in Slavic languages*, Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists, The Hague 1964, 476—479.

¹³ U nekim je primerima dativni oblik, naprotiv, ispuštiva jedinica — up. *hladno mi je* → *hladno je*.

¹⁴ Konkretno, recimo, za rečenicu *potrebno je da dođeš* treba u okviru duboke strukture postulirati prvenstveno dvočlani model —

gde je *md* „prazni simbol“ strukture-matrice (Δ je *potrebno*) koji će se razrešiti ubacivanjem strukture-konstituenta (reprezentovane, na nivou površinske strukture, datom zavisnom rečenicom sa veznikom *da*).

tive površinske strukture i kriterija ispuštivosti/neispuštivosti sve se pomenute forme, odnosno konstrukcije, mogu okarakterisati kao sintaksičke jedinice istog, neispustivog, tipa (koje se u okviru predikatskog kompleksa VP manifestuju kao njegova obavezna ekspanzija).

Posebno se postavlja pitanje mogućnosti pojave infinitiva (Inf) u poziciji jedinice Lex. U vezi s tim treba, pre svega, istaći da, nasuprot nekim drugim slovenskim jezicima,¹⁵ standardni srpskohrvatski ne poznaje vezu *Inf je. Šta više, u srpskohrvatskim ne postoji ni struktura *Inf je Inf¹⁶ (za razliku od prisutne strukture Inf + V + Inf, up. *voleti znači patiti*). Inf dakle može u principu da reprezentuje Lex, pa čak i da zauzme poziciju subjekta u rečenici (s tim da je tada redovno u pitanju markirani subjekt, obavezno uslovljen prisustvom jedinice Lex u predikatu). U srpskohrvatskom, međutim, i jedno i drugo može da se dogodi samo ako uz Lex stoji V, a ne Cop. Iz tih razloga nama ovde, pri tretiranju srpskohrvatske strukture sa Cop, ostaje da Inf odredimo kao jedinicu D₀ u konstrukciji X je (a ne kao konstitutivnu jedinicu strukture A je B).

Sa Cop se kombinuju i trpni pridevi (Pass) obrazujući bilo strukturu A je B (up. *on je primljen*) bilo strukturu X je (up. *rečeno je...*). Sve rečenice tipa X je sa Pass su vezanog karaktera (i po pravilu dobijaju zavisnu rečenicu kao D₀). One se pri tom redovno odlikuju mogućnošću transformacije u odgovarajuću rečenicu sa predikatskom formom V i „anonimnim subjektom“: *rečeno je da dođete* → *rekli su da dođete* i sl. Konstrukcije sa Pass tipa A je B, međutim, u nekim slučajevima dopuštaju pomenutu transformaciju (up. *peć je ložena* → *peć su ložili*) a u drugim ne dopuštaju (up. *on je namršten* → **njega su namrštili*). Pri tom ovde u rezultatu transformacije predikat može imati ili obeležje prošlog vremena, što je češće (up. *peć je ložena* → *peć su ložili*) ili prezenta, što je ređe (up. *on je voljen* → *njega vole*), dok je u slučaju konstrukcije tipa X je ostvarljiva samo prva mogućnost, tj. obeležavanje prošlog vremena (up. *rečeno je...* → *rekli su...*).

ON THE MINIMUM SENTENCE PATTERN WITH THE COPULA VERB

This is an attempt to describe the minimum sentence pattern with the copula verb following consistently two criteria: (1) the compatibility vs. incompatibility of the predicate with an explicit subject form; (2) the choice of grammatical units functioning as lexical nucleus of the given predicate phrase.

The author maintains that the nominative case is the required morphological condition for the unmarked subject (being expressed by the terminal string of the surface structure). As regards the deep structure, the two-membered subject-predicate relation may be constituted in different ways (depending on what is being immediately dominated by Subj: NP, man or md). However, a two-membered deep structure may be exposed to particular transformation processes resulting in either an one-membered sentence pattern or a pattern with a marked (i.e. non-nominative) subject form.

Taking into consideration the variety of grammatical units used as lexical-nucleus of the predicate phrase, the author describes the rules which govern their distribution within both the personal and impersonal sentence pattern of standard Serbocroatian.

¹⁵ Na primer češkom, up. češki primer je *slyšet muziku*.

¹⁶ Up. međutim češki primer *život prožit není pole pluhem projit*.

